

Arapça Dil Terimleri ve Türetme Yolları*

Arabic Language Terms and Derivation Ways

Seher Doğancı**

Özet

Arapçanın dil terimleri arasında morfoloji, fonetik, dil bilgisi, semantik ve sözlükbilim ile ilgili kelimeler yer almaktadır. Bu kelimeler Arapçanın söz varlığına eklenirken çeşitli türetme yolları ile alınırlar. Bu yollar arasında tercüme, ta'rib ve dahıl yer alır. Arapçaya ait oluşturulan bu dil terimleri de “Me'âcimu'l-Muhtassati bi's-sunâ'iyyeti'l-Luğaviyye” olarak adlandırılan dil bilgisi terimleri için geliştirilmiş iki dilli terim sözlüklerinde kendisine yer edinir. Bu çalışma, Arapçada yer alan sözlük ve çeşitlerinin izahının ardından özel alanlar için oluşturulan “Me'âcimu'l-Muhtas” sözlüklerinin neler olduğunu açıklamayı amaçlamaktadır. Ardından Arapçada yer alan dil terimleri tespit edilerek bu terimlerin köken olarak hangi dile dayandığı üzerinde durulmuş ve dil terimleri listesinin hazırlanması hedeflenmiştir. İlâveten, söz konusu dil terimlerinin hem orijinal kökeni olan İngilizce kullanımına hem Arapça kullanımına hem de Türkçedeki kullanımına yer verilerek üç dilli dil terimleri sözlüğü oluşturulmuştur. Arapça dil terimleri tespit edilirken modern Arap dilbilimcilerin eserleri nitel araştırma yöntemine uygun olarak okunmuş ve doküman analizleri gerçekleştirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Arapça Terimler, Terimler Sözlüğü, Türetme Yolları.*

Abstract

Language terms of Arabic include words related to morphology, phonetics, grammar, semantics and lexicography. While these words are included in the vocabulary of Arabic, they are quoted with various derivational methods. These ways include translation, interpretation and loan. These language terms created in Arabic are related to a grammatical terms called “Bilingualism dictionaries”. It has a place in bilingual terminology dictionaries developed for different fields. This study aims to explain what the “Specialized lexicons” dictionaries created for special fields are, after explaining the dictionaries and their types in Arabic. Then, the language terms in Arabic were identified, the language of origin of these terms was emphasized, and the aim was to prepare a list of language terms. In addition, a trilingual dictionary of language terms was created by including the original English usage of the language terms in question, their Arabic usage, and their usage in Turkish. While determining Arabic language terms, the works of modern Arabic linguists were read in accordance with the qualitative research method and document analyzes were carried out.

Key Words: *Arabic Terms, Glossary of Terms, Derivation Ways.*

* Geliş Tarihi: 07.10.2024 / Kabul Tarihi: 27.04.2025

** Bu makale, Ürdün Yarmouk Üniversitesi Arap Dili ve Edebiyatı Bölümünde (أسس بناء المصطلحات في المعجم العربي الحديث لسردار مُنتشالي دراسة تقابلية بين العربية والتركية) adıyla Prof. Dr. (عبد الحميد الأقطش) danışmanlığında 2020-2021 eğitim-öğretim döneminin ikinci yarısında tarafımdan savunulan doktora tezinden yararlanılarak üretilmiştir.

*** Dr. Öğretim Üyesi, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arapça Mütercim ve Tercümanlık Bölümü, seherkaynamazoglu@kmu.edu.tr, ÖRİD: 0000-0003-3993-1171.

Extended Abstract

The dictionary plays a crucial role in providing definitions for words and concepts since it is built on the idea of gathering, organizing, and annotating the full lexicon of a language. Due to this, there are numerous varieties of Arabic dictionaries. These comprise lexicons, meaning-subject dictionaries, bilingual and monolingual dictionaries, historical dictionaries, general dictionaries, galat dictionaries, specialist dictionaries, and translation dictionaries. Dictionaries prepared for special fields such as medicine, education, law, sports, etc. It is based on the principle of annotating and explaining the words within a certain field of expertise and indicates how the terms are used by experts in those fields. Among the features of the dictionaries prepared in this context, explaining the terms may come first, as well as an explanation of the meaning of that term and the meaning it indicates. In addition, dictionaries prepared for special fields often benefit from translation in order to convey the meaning, and while doing this, they pay attention to the compliance of the term that is intended to be introduced into Arabic with the rules of pronunciation, sound, and syntax of the Arabic language. In the light of this information, the principles of special field dictionaries, which are generally prepared bilingually, include explaining the scientific use of the word or term consisting of more than one word, declaring the purpose and form of use, identifying the users, arranging and classifying the content subject to the dictionary, dividing the content into subject headings, and submitting in written or electronic form.

The emergence of Arabic Special Field Dictionaries develops in parallel with the spread of Islam both in the Arab world and in other geographies. The need to annotate and classify new words that began to be included in Arabic within the framework of Islamic sciences paved the way for the formation of special field dictionaries in Arabic for the first time. With translation movements into Arabic from other languages, the need to explain the meaning of scientific terms arises. In this context, in the third century of the Hijri, the book of al Hashaish by Istafan bin Besil and the book of al Adawiyah by Hanin bin Ishak were translated from Greek to Arabic, and for the first time, a dictionary of Arabic medical terms was produced.

While general Arabic dictionaries began to be prepared before the fourth century hijri, dictionaries prepared for specific fields began to be prepared in the third century hijri. Among the reasons for this, the late development of the items in special field dictionaries and the scientific fields that constitute them (Quran sciences, hadith, fiqh, grammar, mathematics, logic, and philosophy) are shown. The work called *Gharib al Quran*, written by Ibn Abbas, is the first linguistic scientific movement and the first attempt to classify special field dictionaries. Moreover, specialized domain dictionaries evolve gradually. First, the interpretation of the words in the Quran that are not known to everyone is made. Then, the language materials and words spoken in the places where the linguists live and the new words that emerge in the language in parallel with the developments are compiled. These three stages are classified as follows:

The first stage is called *Gharib al Quran*. In order to facilitate the exegesis and interpretation of the verses of the Quran, strange words with unknown meanings and evidence of *ijaz* are annotated in the Quran. The second stage is evaluated under the title of *al Resail al lugawiyah* and constitutes the source of special field dictionaries studies. The studies carried out at this stage are based on the principle of collecting and classifying words related to certain fields. For example, tent, camel, plant, insect, etc. Words related to the subject are classified according to their meaning and subject and take their place in dictionaries. In the third stage, there are studies called *Meajimu al mevduat*. Studies at this stage, which are dictionary studies in the nature of an encyclopedia, are based on the

principle of explaining and clarifying any subject fully. In this context, the work called *Gharib al musannaf*, written by Ebu Asım bin Selam, is given as an example, in which the names, attributes of things and creatures are explained and demonstrated according to its subject and meaning.

This study aims to classify language terms related to morphological, phonetic, grammatical, semantic, and lexicographical aspects of Arabic. For determining the Arabic language terms, the works of modern Arabic linguists were read according to the qualitative research method, such as Tammam Hassan, Fevzi al Shayıb, Ramadan Abdul al Tewwab, Abdul Qadir Abdul Jalil, Abdul Qadir al Fehri, Halil Ahmed Umayrah etc. In addition, it is aimed to explain how these terms, which were included in Arabic through various quotation methods, were brought into the language. Finally, by giving Turkish, Arabic, and English equivalents of these language terms classified as Arabic, a dictionary of language terms developed for special fields called trilingual (معجم المختصة بالثلاثية اللغوية) was created.

Giriş

İbn Manzûr'a (ö.1312) göre mu'cem kelimesi "*sûlâsi mezîd bir fiil olan (أعجم) kelimesinden türemekte olup müphemlik, gizlilik ve kapalılık manalarına*" işaret etmektedir (İbn Manzûr, 1414h, s. 385). Bir terim olarak ise belirli bir dildeki kelimelerin anlamına işaret eden ve açıklayan, tek dilli olabileceği gibi iki ya da daha çok dilde hazırlanabilen kitaplardır. Bir dildeki kelime müfredatının tamamının toplanıp derlenmesi ve şerh edilmesi prensibine dayanan sözlük hem kelimelerin hem de terimlerin açıklanmasında önemli bir yere sahiptir (Vehbe & el Mühendis, 1984, s. 368). Bu sebeple Arap dilinde yer alan sözlükler pek çok çeşide ayrılmaktadır. Bunlar arasında dil sözlükleri (المعاجم اللغوية), mana/konu sözlükleri (معاجم المعاني أو المعاجم الموضوعية), tek dilli sözlükler (المعاجم أحادية اللغة), iki dilli sözlükler (المعاجم ثنائية اللغة), tarihi sözlükler (المعاجم التاريخية), vasfî sözlükler (المعاجم الوصفية), özel sözlükler (المعاجم المختصة), genel sözlükler (المعاجم العامة), galat sözlükleri (معجم التنقيف اللغوي ولحن العامة) ve hal tercümesi (معاجم التراجم) yer alır (Leşheb, 2010, ss. 63-73).

Özel alanlar için hazırlanan sözlükler tıp, eğitim, hukuk, spor vb. ilim alanları ile ilgili olarak belirli bir uzmanlık kapsamındaki kelimelerin şerh edilip açıklanması prensibine dayanmakta olup terimlerin o alanların uzmanlarınca nasıl kullanıldığına işaret eder ('Abâbû, 2016, ss. 9-11). Bu çerçevede hazırlanan sözlüklerin özellikleri arasında da terimleri açıklamak ilk sırada yer alabileceği gibi o terimin işaret ettiği siyak ve delalet ettiği manaya şerh de vardır. İlaveten, özel alanlar için hazırlanan sözlükler mananın nakledilebilmesi için tercümeden de sıklıkla faydalanır ve bunu yaparken de Arapçaya kazandırılmak istenen terimin Arap dilinin sarf, ses ve nahiv kurallarına uyumuna dikkat edilir (er-Reşdi & Bakşâ, 2016, s. 89). Bu bilgiler ışığında genellikle iki dilli hazırlanan özel alan sözlüklerinin esasları arasında kelime ya da birden fazla kelimeden oluşan terimin ilmi kullanımının izahatı, kullanım amacının ve şeklinin beyan edilmesi, kullanıcıların tespit edilmesi, sözlüğe konu edilen içeriğin tertip edilip tasnif edilmesi, içeriğin taksim edilerek konu başlıklarına ayrılması ve yazılı ya da elektronik ortamda sunulması yer alır (Leşheb, 2010, ss. 21-36; Haffâr, 2013, s. 21).

Arapça özel alan sözlüklerinin ortaya çıkması İslam'ın hem Arap dünyasında hem de diğer coğrafyalarda yayılmasına paralel bir şekilde gelişmiştir. İslami ilimler çerçevesinde Arapçaya dâhil olmaya başlayan yeni kelimelerin şerh edilip tasniflenmesi ihtiyacı Arapçada ilk kez özel alan sözlüklerinin teşekkül etmesine zemin hazırlamıştır. Arapçaya diğer dillerden yapılan tercüme hareketleri ile de ilmi terimlerin manasının izah edilmesi ihtiyacı doğmuştur. Bu çerçevede hicri üçüncü yüzyılda İstafan bin Besîl (اصطف بن بسيل, ö.861) aracılığı ile el Haşâ'îş (الحشائش) kitabı ve Huneyn bin İshâk (حنين بن إسحاق, ö. 873) aracılığı ile de el Edviye (الأدوية) kitabı Yunancadan Arapçaya tercüme edilerek ilk defa Arapça tıp terimleri kapsamında sözlük niteliğinde bir eser ortaya konmuştur (Fecr, 2010, ss. 501-502). Arapça genel sözlükler ise (المعاجم العام) hicri dördüncü yüzyıldan önce hazırlanmaya başlanırken özel alanlar için hazırlanmış sözlükler hicri üçüncü yüzyılda hazırlanmaya başlanmıştır. Bunun sebepleri arasında özel alan sözlüklerinde yer alan maddelerin ve onları oluşturan ilim alanlarının (Kur'an ilimleri, hadis, fıkıh, nahiv, matematik, mantık ve felsefe) geç gelişmesi gösterilmektedir. Öte yandan, İbn 'Abbas'a (ابن عباس, ö.687) ait Ğaribu'l-Kur'an (غريب القرآن) adlı çalışma ilk dilsel ilmi hareket olduğundan özel alan sözlükleri ile ilgili ilk tasnif girişimidir denilebilir (Nassâr, 1988, ss. 26-27). Dahası, özel alan sözlükleri aşamalı olarak gelişmiştir. İlk olarak Kur'an'da yer alan ve herkes tarafından bilinmeyen kelimelerin tefsiri yapılmış ardından dilcilerin yaşadığı yerlerde konuşulan dil malzemeleri ve kelimeler ile gelişmelere paralel olarak dilde ortaya çıkan yeni kelimeler derlenmiştir. Bu üç aşamanın sınıflandırılması ise şu şekilde yapılmaktadır (Fecr, 2010, ss. 505-506):

İlk merhale Ğaribu'l-Kur'an isimlendirilmesi ile anılmaktadır. Kur'an ayetlerinin tefsirini kolaylaştırmak amacıyla Kur'an'da manası bilinmeyen garip kelimelerin ve i'câz delillerinin şerhi yapılmaktadır (Nassâr, 1988, s. 33). İkinci merhale er-Risâilu'l-Luġaviyye (الرسائل اللغوية) başlığı altında değerlendirilmektedir ve özel alan sözlükleri çalışmalarının kaynağını oluşturmaktadır. Bu merhalede yapılan çalışmalar belirli alanlarla ilgili kelimelerin toplanıp tasnif edilmesi prensibine dayanmaktadır. Örneğin çadır, deve, bitki, böcek vb. ile ilgili kelimeler manasına ve konusuna göre sınıflandırılarak sözlüklerdeki yerini almaktadır. Üçüncü merhale içerisinde Me'âcimu'l-Mevdû'ât (معاجم الموضوعات) olarak anılan çalışmalar yer almaktadır. Ansiklopedi mahiyetindeki sözlük çalışmaları niteliğinde olan bu merhaledeki çalışmalar herhangi bir konunun tam bir şekilde açıklanıp izah edilmesi prensibine dayanmaktadır. Bu çerçevede Ebû 'Ubeyd el Kâsım bin Sellâm (أبو عبيد القاسم بن سلام, ö.838) tarafından yazılan isimlerin, eşyaların sıfatlarının ve mahlûkatın, konusuna ve manasına göre açıklanıp izah edildiği bir eser olan el-Ğaribu'l-Musannaf (الغريب المصنف) adlı çalışma örnek olarak verilmektedir (Râşide & Zaġâd, 2012, ss. 16-17; Yâkut, 2002, s. 16).

Bu çalışma, Arapçanın morfolojik (sarfî), fonetik (savtî), dil bilgisel (nahvî), semantik (delalî) ve sözlükbilim (mu'cemî) ile ilgili dil terimlerinin sınıflandırılmasını amaçlamaktadır. İlâveten, Arapçaya çeşitli alıntılama yolları ile dâhil edilen bu terimlerin hangi alıntılama yolu ile dile kazandırıldığının izah edilmesi hedeflenmektedir. Son

olarak Arapçaya ait sınıflandırılan bu dil terimlerinin Türkçe, Arapça ve İngilizce karşılıkları da verilerek üç dilli (معاجم المختصة بالثلاثية اللغوية) olarak adlandırılan özel alanlar için geliştirilmiş dil terimleri sözlüğü oluşturulmuştur.

1. Özel Alan Sözlükleri (المعاجم المختصة)

Uygulamalı dil biliminin bir alt kolu olan terminoloji ilmi (علم المصطلح) Arapçada “(علم المصطلح) *maddesinden tasrif edilmiş (اصطلاح) kelimesinden gelen bir mîmli mastardır*” (Âbâdî, 2009, s. 1023). Bu ilim herhangi bir uzmanlık alanı ile ilgili kelimelerin tarifini, şerhini ve tasnifini yapmakla kalmayıp aynı zamanda o kelimenin alan uzmanlarınca kullanılış şeklini izah edip örneklendirmektedir. Özel alan sözlükleri de tıp, felsefe, tarih, coğrafya, matematik, dil vb. ilim alanlarıyla ilgili oluşturulan terimlerin toplandığı uzmanlık sözlükleri olup terminoloji ilmi ile pek çok paydaşa ve hedefe sahiptir. Bunlar arasında mefhumun herkes tarafından aynı şekilde anlaşılabilmesi için doğru bir şekilde sınırlanması, terimin modern manasının kullanılması, alan uzmanları tarafından mefhumda birliğe gidilerek herkes tarafından ittifak edilmesi, dilde gerçekleşen gelişmelerinin göz ardı edilmemesi, yazılı dil kurallarına uyulması, uygun bir terimin seçilmesi, uzmanlık alanı içerisinde açıklanmaya çalışılan terimin manasının delalet ettiği mefhumun sınırlanarak sosyoloji, psikoloji ve antropoloji gibi bilim alanlarından yararlanması yer almaktadır (Hicâzî, 1993, ss. 19-20). Özel alan sözlüklerinin içeriğini oluşturan terimlerin dilsel türetme yöntemleri arasında iştikak, naht, mecâz, dahîl, ta’rîb ve tercüme yer almaktadır. Bu yöntemler ve açıklamaları şu şekildedir:

1.1. İştikâk (الاشتقاق)

İştikâk, Arapçanın sarf bilgisi kuralları çerçevesinde dilin kendi yapısında mevcut olan vezinlerle, bu dilin lafzi kurallarına (telaffuzuna) uygun olarak yeni kelimeler türetme yöntemidir. Bu yöntem ile dile kazandırılmak istenen yeni kelimeler Arap dilinde mevcut olan vezinlere bakılarak kıyas üslubu ile oluşturulur. Bu yönü ile de dil ve sözlük gelişimine katkı sağlar (Hicâzî, 1993, ss. 35-36). İştikâkın gerçekleşebilmesi için kelimelerin aynı asıldan gelmesi ve üç kökten oluşması gerekmele birlikte ana kökten türeyen kelimeler ile kök arasında mana bakımından yakınlık bulunmalıdır (Hassân, 1974, ss. 177-178). İlâveten, dile kazandırılmak istenen yeni kelimeler Arapçanın çeşitli vezinlerinde gerçekleşmektedir. Bunlar arasında “*ismu’l- fâ’il* (اسم الفاعل), *ismu’l-mef’ul* (اسم المفعول), *ismu’l-mekân* (اسم المكان), *ismu’z-zemân* (اسم الزمان), *ismu’l-âle* (اسم الآلة), *es-sıfatu’l-muşebbehe* (الصفة المشبهة) ve *ismu’t-tafdîl* (اسم التفضيل)” yer alır (Meşrî, 2016, s. 47). İlâveten, iştikâk dört çeşide ayrılır. İlk çeşidi el-îştikâku’l-asğardır (الاشتقاق الأصغر) ve kelimenin aslında yer alan kök harflerinin sabit kalıp bu harflere getirilen ziyadeler olarak tanımlanır ve örnek olarak (جمع) kökünden türeyen “(جامع) ve (مجموع)” verilebilir. İkinci çeşidi el-îştikâku’l-kebîr (الاشتقاق الكبير) ya da el kalb (القلب) olarak isimlendirilir (‘Abdu’t-tevvâb, 1997, ss. 89-88). Kelimenin aslında yer alan harflerin öne ya da arkaya alınması ile gerçekleştirilir. Buna örnek olarak “(حذب) ve (جذب)” kelimeleri verilebilir.

Üçüncü çeşidi ise el-iştikâku'l-ekber (الاشتقاق الأكبر) ya da el ibdâl (الإبدال) olarak isimlendirilir. Bir harfin yerine başka bir harfin zorunlu olarak ya da tercihen gelmesi olarak tanımlanır ve örnek olarak “(مُقْتَدِر) ve (مَقِيدِر)” kelimeleri verilebilir (Mer’î, 2016, ss. 208-207). Dördüncü çeşidi ise Arap dilinin en eski kelime türetme yollarından biri olan naht (النحت) ya da diğer bir adı ile el-iştikâku'l-kubbâr (الاشتقاق الكبير) ve ilk kez el Halîl (ö. 789) tarafından el Ayn (العين) adlı eserde varlığına işaret edilmektedir (Şernân, 2013, s. 51). Naht, diğer çeşitlerde olduğu gibi Arap dilinin yeni kelimeler oluşturmada ve türetmede kullandığı yöntemlerden biridir. İbn Fâris (ö.1004)’den nakille “iki ya da daha fazla kelimenin ulanması ya da kelimelerin birbiri içerisinde kaynaşması” şeklinde tanımlanmaktadır (İbn Fâris, 1974, ss. 178-177). Bir başka ifade ile iki ya da daha fazla kelimenin harflerinden müteşekkil oluşan yeni kelimedir (Vağlîsî, 2008, s. 91). Buna örnek olarak “(البر) ve (الماء) kelimelerinin ulanması ile oluşturulan (برمائي) kelimesi ve (بسم الله الرحمن الرحيم) kısaltması mahiyetinde olan (البسملة) kelimesi” verilebilir (Hicâzî, 1993, s. 72; ‘Abâbû, 2016, s.15).

Naht kendi içerisinde beş çeşide ayrılır. Bunlardan ilki en-nahtu'l-fi'li (النحت الفعلي)'dir ve filin manayı açıkça ifade ettiği kelimeler için kullanılır ve buna örnek olarak لا حول ولا قوة) cümlesinin kısaltması mahiyetinde olan (حوقل) kelimesi verilebilir. İkinci çeşidi en-nahtu'l-vasfi (النحت الوصفي) olarak isimlendirilir ve iki kelimenin birleşmesinden oluşan bir kelimenin manasının sıfata işaret ettiği durumlar için kullanılır. Buna örnek olarak (ضبط) ve (صبر) kelimelerinden ulanmış (ضبطر) kelimesi verilebilir. Üçüncü çeşidi en-nahtu'l-ismî (النحت الإسمي)'dir ve iki ismin birleşiminden oluşan yeni bir ismi ifade eder. Buna örnek olarak (جلد) ve (جمد) isimlerinden ulanan (جلمود) ismi verilebilir. Dördüncü çeşidi en-nahtu'n-nesebî (النحت النسبي)'dir ve idâfe ile bir araya gelmiş iki kelimedenden birinin bir şahsa ya da şeye ait olduğunu belirtmede kullanılır. Örnek olarak (عبد) ve (شمس) kelimelerinden ulanmış (عشمي) kelimesi verilebilir. Son çeşidi ise en-nahtu'l-harfî (النحت الحرفي)'dir ve kısaltılarak bir araya gelen iki harfin aslının ikiden fazla olduğu durumlarda kullanılır. Buna örnek olarak (ن) şeklinde kısaltılan harfin aslının (ن) ve (أن) harfleri olması verilebilir (Vâfi, 2004, ss. 145-144).

1.2. Mecâz (المجاز)

es-Sekkâkî (ö.1229)'ye göre mecaz “bir kelimenin gerçek anlamının dışına çıkarak ya da ana manadan saparak kazandığı yeni bir anlamdır” (es-Sekkâkî, 2000, s. 467). Dil gelişiminde önemli bir yere sahip olmasının yanı sıra genel ya da özel alanlar için oluşturulmuş sözlükler için terim üretmede kullanılan yöntemlerden biridir. Bir dilde yeni anlamlar icat etmede ya da bir anlamın başka bir anlama kaymasında kullanılan mecaz, bu yönü ile özel alan sözlükleri için üretilen terimlerin oluşturulmasında ya da tasarlanmasında kolaylık sağlar. Çünkü mecaz yolu ile oluşturulan ilmi terimler lafzi müşterek kelimelerden, zıtlıklardan ve eş anlamlı kelimelerin kullanılıyor olmasından uzaktır. Bu sayede terim anlamına sahip kelime özel bir siyak kazanarak diğer muhtemel anlamlardan ayrılır (‘Abâbû, 2016, ss. 16).

1.3. Dahîl (الدخيل)

Klasik Arap dilcilerine göre dahîl (الدخيل), el A'cemî (الأعجمي) ya da el İktirâd (الاقتراض) aynı manaya gelen yazılışı farklı terimleridir. İbn Manzûr (ö.1312)'a göre dahîl “*Arapların diline Arapça kökeni ya da orijinallîği olmadan dâhil olan her şey*” olarak tanımlanır (İbn Manzûr, 1414h, 241/11). Enîs ise “*Arapların sarfî olarak çekimleyemediği ve iştikâk yapamadığı Arapçaya girmiş yabancı kelimeler*” şeklinde tanımlar (Enîs, 1984, s. 149). Bir başka ifade ile Arapçaya diğer dillerden giren kelimeler olup Arapça hususiyetlere sahip olmayan lafızlardır (Kâsım, 2015, s. 16). Dahîlin, ta'rib (التعريب) ya da mu'arrab (المعرب)'dan farkı yabancı dilden Arapçaya alıntılanan kelimenin Arapçanın sarfî kurallarına, vezinlerine ya da ses bilgisi kurallarına uyumlu olup olmadığına bakılmaksızın kelimenin alıntılanan dildeki haliyle hiçbir değişikliğe uğratılmadan olduğu gibi alınması ve kullanılmasıdır (Mezîti, 2017, s. 86). Sibeveyh (ö.796), dahîlin Arapçanın en eski kelime türetme yollarından biri olduğuna değinmiş ve klasik Arap dilcileri tarafından iki şekilde yapıldığını ifade etmiştir. Bunlardan ilki kelimenin hiçbir değişiklik yapılmadan olduğu haliyle Arapçaya alıntılanması iken diğeri ise alıntılanan kelimelerin az da olsa Arapçanın bünyesine uydurularak alınması yönündedir (Sibeveyh, 1982, ss. 304-303). Bu yönü ile özel alanlar için tasarlanan Arapça sözlükler yeni terimler üretmede dahîlden fazlasıyla istifade etmektedir.

1.4. Ta'rib (التعريب)

es-Suyûtî (ö.1505)'ye göre mu'arrab “*Arapların yabancı dillerden Arapçaya dahil ederek kullanmaya başladığı ve kelimenin kendisi ile manasının Arapçaya başka bir dilden geçtiği lafızlardır*” (es-Suyûtî, 1996, s. 268). Bu çerçevede dile kazandırılan kelimelerin sayısı hem fazladır hem de bir kelime türetme yöntemi olarak mu'arrab, ilk Arap dilcileri tarafından tespit edilen ve uzun zamandır kullanıldığı bilinen bir metottur. Buna örnek olarak “nergis” kelimesinin Arapçadaki varlığı verilebilir (el-Ferâhîdî, 1988, s. 201). İlâveten, bu yöntemin amaçları arasında Arapçayı lahndan tasfiye etmek ve Arap nutku çerçevesinde seslerin yan yana gelmesini sağlayarak telaffuzu korumak yer alır. Bu amaç doğrultusunda cahiliye döneminden itibaren Arapçaya diğer dillerden alıntılanan kimya, tıp ve astronomi ilimleri çerçevesindeki kelimeler Arapçanın söz varlığı haline getirilir. Yani bu yöntem ile dile kazandırılan kelimeler Arapçanın dilsel hüviyetinden geçerek Arap sarfına, veznine ve fonetiğine uygun hale getirilmektedir. Öyle ki alıntılanan kelime Arapçanın malı haline gelerek o dili kullanan kişiler tarafından kanıksanmaktadır. İlâveten, Arapçanın en eski kelime türetme yollarından biridir ve özel alan sözlükleri içerisinde yer alan terimlerin oluşturulmasında sıklıkla kullanılmaktadır (Kerzâbî, 2015, s. 42).

1.5. Tercüme (الترجمة)

Tercüme, yabancı dilden yapılan mana alıntılanması olup alıntılanan dildeki bir kelimenin hedef dildeki karşılığı, eşdeğeri ya da yakın çevirisi olarak tanımlanır (el-

Kâsımî, 2008, s. 101). Bir dildeki terimlerin bir başka dile aktarılmasındaki en önemli yollardan birisidir. Bu sebeple özel alanlar için hazırlanmış terim sözlüklerinde sıklıkla kullanılan yöntemlerdendir. Tercüme sekiz çeşide ayrılır. Bunlar sırasıyla: kelimesi kelimesine yapılan tercüme “tercemetu kelimetin mukâbile kelimetin” (ترجمة كلمة مقابل), harfi tercüme “tercemetun harfiyyetun” (ترجمة حرفية), siyak çerçevesinde mananın korunduğu ve asıl metne uygun olarak yapılan tercüme “tercemetun mutabıkaton lilasli” (ترجمة مطابقة للأصل), hedef dildeki parça bütünlüğünü esas alan tercüme “tercemetun delâliyyetun” (ترجمة دلالية), edebî eserler için yapılan adaptasyon tercüme “tercemetun tekeyyufiyyetun” (ترجمة تكيفية), serbest tercüme “tercemetun hurratun” (ترجمة اصطلاحية) ve hedef dilde parçanın daha kolay anlaşılabilmesi için kontekst üzerine yoğunlaşarak hedef dile aktarım yapan tercüme “tercemetun tavsiliyyetun” (ترجمة توصيلية)’dir (Ardûdârî, 2024). Özel alan sözlüklerinde en çok kullanılan tercüme çeşitleri arasında ise kelimesi kelimesine yapılan tercüme, harfi tercüme ve terminolojik tercüme yer almaktadır.

2. Arap ve Batılı Oryantalistlerin Özel Alan Sözlükleri Hazırlama Çabaları

Arap dilbilimcileri özel alan sözlüklerinin hazırlanması, sözlüklere uygun içeriklerin seçilmesi ve ilim alanları ile ilgili terimlerin tasnifinin yapılması hususunda son yüz yıl içerisinde pek çok emek sarf etmiştir. Seçilen terimlerin alan uzmanlarınca kullanılabilecek uygunlukta olmasına bireysel yapılan 280 çalışmada dikkat edilmiştir. Bu çerçevede terminoloji alanında son yüzyıllarda yapılan en bariz çalışmalar “*Rifâ‘a et-Tahtâvî* (رفاعة الطهطاوي), *İbrâhîm el-Yâzûcî* (إبراهيم اليازجي), *Ahmed eş-Şedyâk* (أحمد الشدياق) ve *Mustâfâ eş-Şehâbî* (مصطفى الشهابي)” tarafından ilmi kitapların yabancı dillerden Arapçaya nakledilmesi ile yapılmıştır. Bu nakil çalışmaları ışığında pek çok ilim konulu kitap telif edilmiş ve yeni terimler Arapçada kullanılmaya başlanmıştır (el-Hûrî, 1989, s. 204). Bireysel yapılan çalışmalara örnek mahiyetindeki diğer eserler ve bunları yapan kişiler arasında şu isimler de zikredilebilmektedir: Dil terimlerinde birliği sağlayan 1985 basımlı Fransızca ve Arapça sözlük mahiyetindeki Bessâm Berke (بسام بركة)’ye ait Mu‘cemu’l-lisâniyyeti Frensî ‘Arabî (معجم اللسانية فرنسي عربي) ve Sâlih ‘Abdu’r-Rahmân (صالح عبد الرحمن) başkanlığında İngilizce, Fransızca ve Arapça olarak üç dilli hazırlanan el-Mu‘cemul-muvahhad lil mustalahâtîl-lisâniyyât (المعجم الموحد للمصطلحات اللسانية) (Zeyvân, 2024).

Buna mukabil Arapça terimlerin belirlenmesi noktasında alan uzmanları ve bilim insanlarının işbirlikçi ve koordineli çalışmaları ile ferdi olmayan ve birden fazla kişinin katılımıyla topluca yapılmış çalışmalar da mevcuttur. Bu noktada Arap devletleri tarafından “el-Mecâmî‘u’l-luğaviyyeti’l-‘ilmiyye” (المجامع اللغوية العلمية) adlı mecma‘ kurulmuştur. Bu mecma‘ın amaçları arasında dilsel gelişimlerin paralelinde değişen ve gelişen Arapçaya uygun terimlerin üretilmesi yer almaktadır. Bunlar arasında: Kahire’de 1932 senesinde kurulan Arapçaya ait tarihsel sözlüğün oluşturulması, modern lehçe çalışmalarının yapılması ve kelimelerin Arapçanın kelime haznesine kazandırılması

çalışmalarına ehemmiyet veren “Mecma‘u’l-luğati’l-‘Arabîyyeti fî’l-Kâhira” (مجمع اللغة العربية في القاهرة) (Abâbû, 2016, s. 23) ilk sırada yer almaktadır. İkinci sırada ise mu‘arrab terimlerin istihdamına, Arap kadim kültürünün kelime türetiminde kullanımına ve yabancı pek çok terim için bir terimin ve mefhumun karşılık gelmesine ehemmiyet verip 1947 senesinde kurulan “el-Mecma‘u’l-‘ilmî’l-‘Îrakî” (المجمع العلمي) (العربي) yer almaktadır. el-Mecma‘u’l-‘ilmî’l-‘Îrakî 50’ye yakın terim türetmiş ve bunları 1962 yılında 130 sayfalık el-Mustalahâtü’l-‘ilmiyye (المصطلحات العلمية) adlı kitapta yayımlamıştır (ez-Zerkân, 1998, s. 185).

1919 senesinde Dımaşk’ta kurulan “Mecma‘u’l-luğati’l-‘Arabîyyeti fî Dımaşk” (مجمع اللغة العربية في دمشق) ise yaygın olarak kullanılan yabancı kelimelere Arapça karşılık bulmaya ve ta‘rib kullanımı ile kelimelerin Arapça bir görünüm kazanmasına önem vermiştir. Özellikle tıp, ziraat ve kimya terimlerine Arapça karşılık bulunması hususunda çalışmalar yaparak bulunan terimler sözlük haline getirilmiştir. Bunun en bariz örneği tıp alanında oluşturulan “Mu‘cemu’l-mustalahâti’l-cerrâhiyye (معجم مصطلحات الجراحة), ziraat alanında oluşturulan Mu‘cemu’l-elfâzi’z-zırâ‘iyye (معجم الألفاظ الزراعية) ve kimya alanında oluşturulan Mu‘cemu’l-mustalahâti’l-kimyâ (معجم المصطلحات الكيميائية)’dır” (ez-Zerkân, 1998, s. 214). Ürdün’de de 1977 senesinde “Mecamma‘u’l-luğati’l-‘Arabîyyeti’l-Urdunî” (مجمع اللغة العربية الأردني) adı altında terimlerin ta‘rib aracılığı ile Arapçanın kelime hazinesine kazandırılması sağlanmıştır. Ülkedeki çeşitli bakanlıklarda, müesseselerde ve müdürlüklerde yer alan yabancı kelimelere Arapça karşılıklar verilmiştir. Dahası, fizik, matematik, kimya, biyoloji ve mikrobiyoloji alanındaki kitaplar Arapçaya çevrilmiştir (ez-Zerkân, 1998, s. 194). İlâveten, Rabat şehrinde de 1969 senesinde “Mektebu Tensîku’t-ta‘ribi fî’r-Rabât” (مكتب تنسيق التعريب) (في الرباط) kurulmuş ve Arap kültürünün ihyası ile yabancı kelimelere Arapça hüviyet kazandırılması hususunda çalışmalar yapılmıştır. Alan uzmanları tarafından terimlerin konulmasına, yeni terimlerin iştikâk, mecâz, tercüme, ta‘rib ve naht ile oluşturulmasına dikkat edilmiştir. Bu minval üzere özel alan sözlükleri kapsamında iş sözlüğü (معجم المهن), harita sözlüğü (معجم الخرائطية) ve kan sözlüğü (معجم الدم) Rabat’ta düzenlenmiştir (Fâyd, 2004, s. 26).

Alman, İngiliz, Amerikalı vb. oryantalistler aracılığıyla da özel alan sözlük çalışmaları dini, siyasi, iktisadi, ideolojik, ilmi ve sömürgeci kazanımları sebebiyle yirminci yüzyılın başından itibaren Kur’an-ı Kerimi ve müfredatını Latinceye çevirmek için karşılaştırmalı ve tarihsel dil çalışmaları kapsamında yapılmaya başlanmıştır. Özellikle Alman oryantalistler aracılığıyla yapılan çalışmaların ilk aşamasında Arapçanın tarihi, ortaya çıkışı, aslı ve kolları üzerinde durulmuştur. Bunları takip eden çalışmalar ise uygulamalı alanda ve lehçe kategorisinde yapılmış olup Arapça sözlükler telif edilmiştir. Bu yapılan çalışmalar arasında şunlar yer almaktadır: İngiliz oryantalist John Carl Flügel tarafından yazılan Nucûmu’l-Furkâni fî Atrâfi’l-Kur’ân (نجوم الفرقان في أطراف القرآن) ve Alman oryantalist August Fisher tarafından yazılan el-Mu‘cemu’l-luğaviyyu’t-târihi (المعجم اللغوي التاريخي) ve Mu‘cemu’l-Elmâni fî ş-ş-a’ri’l-‘Arabîyyi (معجم الألمان في الشعر العربي) (ez-Zevîni, 2010, ss. 7-13).

3. Arapça Dil Terimleri ve Çeşitleri

Arapça dil terimleri kendi içerisinde savtî, sarfî, nahvî, delâlî ve mu‘cemî olmak üzere beşe ayrılır. Söz konusu terimler de oluşma şekillerine göre vasfî terkip, idafî terkip ve ibarî terkip olarak ayrılmaktadır. Vasfî terkip isim ve mevsûften oluşan ve sıfatın ismi nitelediği terkip iken idafî terkip mudaf ve mudafun ileyh kuruluşunda iki isimden oluşan terkiptir. İbarî terkip ise üç ismin bir araya gelmesiyle oluşmuş terkiptir. Arapçaya genellikle İngilizceden alıntılanan bu terimler alıntılama şekli ya da yöntemi itibari ile de üçe ayrılmaktadır. Bu yöntemler arasında kaynak dilden alıntılanan terimin hedef dile tercüme edilerek alınması, ta‘rîb yolu ile kaynak dildeki terimin hedef dile Arapçanın sarf kurallarına, veznine ve ses hususiyetlerine uydurularak alınması ya da kaynak dilde yer alan terimin hedef dile herhangi bir değişiklik yapılmadan olduğu gibi alınarak dahil yönteminin benimsenmesi ile alınması yer alır. Çalışmada terim birliği sağlanabilmesi için aynı anlama gelen Ta‘rîb (التعريب) ve Mu‘arrab (المعرَّب) terimlerinden ilki tercih edilmiştir. Benzer bir tercih aynı manaya gelen dahîl (الدخيل), A‘cemî (الأعجمي), iktirâd (الاقتراض), isti‘âre (الاستعارة) ve muvelled (المولّد) terimleri için de yapılmıştır ve bu terimler arasından dahîl seçilmiştir.

Arapçada yer alan dil terimlerinin belirlenmesi ve alıntılama yöntemlerinin tespit edilmesi için Arapçada kullanılmakta olan dil terimleri ve terimlerin geçtiği kaynaklar ve dahi bu terimlerin manaları çalışmanın sınırları çerçevesinde listelenmektedir.¹ Çalışmada kullanılan dil terimleri modern Arap dilbilimcilerden derlenmekte olup bunlar arasında: Tammâm Hassân, Ramadân ‘Abdu’t-Tevvâb, Yahyâ ‘Abâbne, Fevzî Hassan eş-Şâyib, ‘Abdu’l-kâdir ‘Abdu’l-celîl, ‘Abdu’l-Kâdir el-Fehrî, Halîl Ahmed ‘Umâyra vb. yer alır. Terimlerin Arapça kaynaklarda belirtildiği hali ile orijinal ya da aslî kullanımı da çalışmanın sınırları içerisinde tespit edilerek İngilizcedeki kullanım şekillerine yer verilmektedir. İlâveten, Arapça terimlerin Türkçe karşılıkları da verilerek Arapça dil terimlerini ihtiva eden üç dilli özel alan sözlüğü oluşturulmaktadır.

3.1. Tercüme Yolu ile Arapçaya Kazandırılan Dil Terimleri

Tercüme, bir dilde yer alan sözün bir başka dile nakli olup dilde gerçekleşen gelişmelere paralel olarak değişir. Bunu yaparken tercüman uygun müfredatı seçmeye, tercüme edilen kelimenin hedef dilde anlaşılır olmasına, her iki dilin dilsel ve kültürel sınırları içerisinde çevirmeye dikkat eder (‘Anânî, 2000, s. 2). Tercümanlar tarafından kullanılan teknikler ve stratejiler arasında da yabancı dilde yer alan kelimenin Arapçaya doğrudan nakli yer alır. Bu yapılırken de Arapçada yer almayan sesler ve bulunmayan harfler bu dildeki en yakın sese ya da harfe çevrilir. Kaynak dilden hedef dile yapılan çevirilerde hedef dilin gramer kuralları ve manası gözetilirken çevrilmek istenen kelime ya da

1 Doktora tezimde toplam 310 Arapça dil terimi tespit edilmiştir. Bunların 235 tanesi Arapçaya tercüme yolu ile kazandırılırken geri kalan 75 tanesi ta‘rîb ve dahil yolu ile kazandırılmıştır. Makalenin sayfa sınırlılıkları sebebiyle doktora tezimde yer alan her terime değinilememiş olup bazı terimler üzerinde çalışılarak örneklendirmeler yapılmıştır.

cümlede ihtiyarı ya da iztirari değişikliğe gidilebilir. Bunu yapmak mümkün değilse de tercüman çevirmek istediği kelimeyi ya da cümleyi manayı temel alarak tefsir eder (Mezîti, 2017, ss. 116-118; Burman, 2010, ss. 75-76).

İki ya da daha fazla dilde hazırlanan Arapça özel alan sözlüklerinde kullanılan tercüme stratejileri arasında Arapçaya kazandırılmak istenen terimin Arapçaya uygun eşanlamlı bir kelime ya da terimle kazandırılması ilk sırada yer alır. Bu yapılırken iki farklı yol benimsenir ve bunlar arasında cüzî yapılan tercüme ilk sırada bulunur. Bundan kasıt tercüme ve ta'ribin aynı anda kullanılması olup “phonological sentence” teriminin Arapçaya “الجملة الفونولوجية” hali ile çevrilmesi örnek olarak verilebilir. İkincisi ise kaynak dilde yer alan terimin bünyesine (yapısına) göre hedef dile yapılan tercümedir ve buna örnek olarak “géophysique” teriminin Arapçaya “جيو فيزيائي” hali ile kazandırılması verilebilir. Bu örnekte “جيو فيزيائي” kelimesinin ilk kelimesi olan “gèò” Arapçaya “جيو” şeklinde tercüme edilirken “physique” kelimesi “فيزيائي” şeklinde tercüme edilmiştir. Terkîb, kıyas, naht ve iştikâk yolu ile yeni terimlerin türetilmesi de kullanılan stratejiler içerisinde yer alır. Naht yolu ile “ultraviolet” terimi Arapçaya “فوق” ve “بنفسجي” kelimelerinin birleşimiyle ve “ق” sesinin düşmesiyle “فوق بنفسي” şeklinde kazandırılır (Takâbcî, 2019, ss. 117-121).

3.1.1. Tercüme Yoluyla Kurulan Savtî Terimler Listesi:

1. الإبدال التاريخي: “Historical substitution” teriminin İngilizceden Arapçaya tercüme edilmesi ile oluşmuş vasfî bir terkiptir. Mana olarak bir sesin bir başka sese değiştirilerek oluşturduğu ses dönüşümünü ifade eder (‘Abâbne, 2019, s. 29) ve Türkçeye “tarihsel değişim” şeklinde tercüme edilebilir.
2. إبدال السياقي: “Contextual substitution” teriminin İngilizceden Arapçaya tercüme edilmesi ile oluşmuş vasfî bir terkiptir. Kullanılan seslerin bir siyak içerisinde birbirine etki etmesi sonucu mananın değişmesidir (‘Abâbne, 2019, s. 28). Türkçeye “siyakî değişim” şeklinde tercüme edilebilir.
3. التحليل البروسودي: “Prosodic analyses” teriminin İngilizceden Arapçaya tercümesi ile oluşmuş vasfî terkiptir. Ses perdesinin seviyelerini, uzunluğunu, kısalığını ve sözcük sınırını analiz etmeye işaret ediyor olup (eş-Şâyıb, 2016, s. 134) Türkçeye “prosodik (parçalarüstü) çözümleme” şeklinde tercüme edilebilir.
4. التغييرات التاريخية: “Historical changes” teriminin İngilizceden Arapçaya tercümesiyle oluşmuş vasfî terkiptir. Bir dilin ses düzeyinde meydana gelen değişiklikleri ve gelişmeleri ifade ediyor olup (‘Abdu’t-tevvâb, 1997, s. 24) Türkçeye “tarihi değişimler” şeklinde tercüme edilebilir.
5. التغييرات التركيبية: “Structural changes” teriminin İngilizceden Arapçaya tercüme edilmesi ile oluşmuş vasfî terkiptir. Bir kelimenin içerisinde yer alan seslerin birbirine mana bakımından olan etkisidir (‘Abdu’t-tevvâb, 1997, s. 24) . Türkçeye “yapısal değişimler” şeklinde tercüme edilebilir.

6. التغيرات الصوتية: “Voice changes” teriminin İngilizceden Arapçaya tercüme edilmesi ile oluşmuş vasfî terkiptir. Sesbilgisi ilmi çerçevesinde seslerin tarihsel süreç içerisinde birbirlerine değişmesi ya da bir sesin başka bir sese gelişmesidir (‘Abdu’-tevvâb, 1997, s. 18). Türkçeye “ses değişimleri” şeklinde tercüme edilebilir.
7. الصوتيم، الصوتم : “Phoneme” teriminin İngilizceden Arapçaya tercüme edilmesi ile oluşmuş basit bir isimdir. Bu terimin Arapçadaki farklı kullanımları arasında الوحدة الفونولوجية ve الفونيم de bulunmaktadır. Genellikle herhangi bir manası olmayan (Arapçada yer alan harf-i cerler hariç) en küçük ses birim olup (‘Abâbne, 2019, s. 9) Türkçeye “fonem, birim ses ve sesbirim” olarak tercüme edilebilir.
8. علم الأصوات الأكوستيكي : “Acoustic phonetics” teriminin İngilizceden Arapçaya tercüme edilmesi ile oluşmuş ibarî terkiptir. Seslerin oluşum sırasında havada yaydıkları ses dalgalarını araştıran bilim dalı olup (eş-Şâyib, 2016, s. 52) Türkçeye “işitimsel ses bilgisi” şeklinde tercüme edilebilir.
9. علم الأصوات السمعي : “Aduitory phonetics” teriminin İngilizceden Arapçaya tercüme edilmesi ile oluşmuş ibarî terkiptir. Konuşma sırasında çıkan seslerin işitilmesi ile ilgilenen bilim dalı olup (eş-Şâyib, 2016, s. 52) Türkçeye “duyumsal sesbilgisi” şeklinde tercüme edilebilir.
10. علم الأصوات النطقي، علم الأصوات الفسيولوجي : “Articulatory phonetics” teriminin İngilizceden Arapçaya tercüme edilmesi ile oluşmuş ibarî terkiptir. İnsanların telaffuzunu ve konuşma şekillerini inceleyen bilim dalı olup (eş-Şâyib, 2016, s. 52) Türkçeye “söyleyiş fonetiği ve fizyolojik ses bilim” şeklinde tercüme edilebilir.
11. علم الأصوات : “Phonetics” teriminin İngilizceden Arapçaya tercüme edilmesi ile oluşmuş vasfî terkiptir. Bir dilin seslerini ve özelliklerini inceleyen bilim dalı olup (Omar, 1997, ss. 69-70) Türkçeye “ses bilim” ya da “fonetik” olarak tercüme edilebilir. “Phonetics” terimi Arapçada birden çok şekilde ifade edilmektedir. Bunlar arasında علم الصوتيات، علم الصوتيات، الأصواتيات، علم الأصوات الوظيفي، الصوتيات، علم وظائف الأصوات، الوظيفية، التشكيل الصوتي، علم وظائف الأصوات terimleri yer almaktadır. Bunların Türkçeye çevirisi sırası ile şu şekildedir: “akustik, ses bilim, fonetik, fonksiyonel ses bilimi, fonksiyonel fonetik, vokal morfolojisi, seslerin fonksiyonları ilmi”.
12. الفونولوجيا التطريزية : “Prosodic phonology” teriminin İngilizceden Arapçaya tercüme edilmesi ile oluşmuş vasfî terkiptir. Fonemleri analitik olarak inceleyip fonetik yazımın gelişmesini sağlayan bilim dalı olup (eş-Şâyib, 2016, s. 132) Türkçeye “bütünsel ses dizimi” olarak tercüme edilebilir.
13. الفونيمات الثانوية : “Secondary phonemes” teriminin İngilizceden Arapçaya tercüme edilmesi ile oluşmuş vasfî terkiptir. Vurgu, uzunluk ve tonlama gibi ikincil fonemleri ifade ediyor olup (eş-Şâyib, 2016, s. 259) Türkçeye “ikincil fonemler” şeklinde tercüme edilebilir.

14. ميكانيكيات النطق: İngilizce “Speech mechanics” teriminin Arapçaya tercüme edilmesi ile oluşmuş vasfî terkiptir. Akciğerden dışarı atılan hava ile konuşmanın gerçekleşip sesin oluştuğunu ifade eder (eş-Şâyıb, 2016, s. 83) ve Türkçeye “konuşma mekanizması” şeklinde tercüme edilebilir.
15. نظرية الفونيم: “The theory of phoneme” teriminin İngilizceden Arapçaya tercüme edilmesi ile oluşmuş idafî terkiptir. Seslerin mana üzerindeki etkisini araştıran bu bilim dalı (eş-Şâyıb, 2016, s. 103) Türkçeye “fonem teorisi ya da fonem kuramı” şeklinde tercüme edilebilir.
16. نظرية ديناميكية الهواء: “Air dynamics theory” teriminin İngilizceden Arapçaya tercüme edilmesi ile oluşmuş ibarî terkiptir. Hava akımının ses tellerinin titreşmesini sağlayan birincil unsur olmasını ifade eder (eş-Şâyıb, 2016, s. 73) ve Türkçeye “dinamik hava teorisi” şeklinde tercüme edilebilir.

3.1.2. Tercüme Yoluyla Kurulan Sarfî Terimler Listesi

17. علم الصرف الصوتي: “Phonological morphology” teriminin İngilizceden Arapçaya tercüme edilmesi ile oluşmuş ibarî terkiptir. Fonetik yapılar aracılığıyla morfolojik düzeye ulaşmayı inceleyen bu bilim dalı (‘Abdu’l-Celîl, 1998, s. 30) Türkçeye “fonetik morfoloji” şeklinde tercüme edilebilir.
18. المورف الصفر، المورف الشبح: “Zero morph” teriminin İngilizceden Arapçaya tercümesi ile oluşmuş vasfî terkiptir. Hiçbir fonetik formdan oluşmayan sadece konuşma esnasında varlığı tespit edilebilen alt biçim birimdir (eş-Şâyıb, 2016, ss. 319-320) ve Türkçeye “boş morfem” şeklinde tercüme edilebilir.
19. المورف المنحوت: “Portmanteau morph” teriminin Fransızcadan Arapçaya tercüme edilmesi ile oluşmuş vasfî terkiptir. İki ya da daha fazla morfemin kaynaşarak tek bir morfem haline gelmesine işaret eder (eş-Şâyıb, 2016, s. 320) ve Türkçeye “kaynaştırıcı morfem” şeklinde tercüme edilebilir.
20. المورف الوظيفي: “Emphy morph” teriminin İngilizceden Arapçaya tercüme edilmesi ile oluşmuş vasfî terkiptir. İngilizcedeki emphy kelimesine karşılık olarak الوظيفي kelimesi Arapçada tercih edilmiştir. Herhangi bir manaya sahip olmayan morfemdir ve örnek olarak “children” kelimesinin içerisinde yer alan “r” sesi verilebilir (eş-Şâyıb, 2016, s. 320). Türkçeye “boş biçim birimcik” şeklinde tercüme edilebilir.
21. المورفات المقيدة قواعديًا: “Gramatically restricted morphs” teriminin İngilizceden Arapçaya tercüme edilmesi ile oluşmuş ibarî terkiptir. Dil bilgisel adaptasyonlara bağlı morfolojik değişimlere işaret eder (eş-Şâyıb, 2016, s. 322) ve Türkçeye “Gramatik olarak bağlı morfem” şeklinde tercüme edilebilir.
22. المورفات المقيدة معجميًا: “Lexically conditioned morphs” teriminin İngilizceden Arapçaya tercüme edilmesi ile oluşmuş ibarî terkiptir. Belirli bir sözcük ögesi ya

da küçük bir sözcük ögesi grubuyla oluşan morfeimlerdir ve örnek olarak “oxen” kelimesinin içerisinde yer alan çoğul takısı “en”in tek başına bir anlamının olmayıp “ox” kelimesi ile sözlüksel bir bağa sahip olması verilir (eş-Şâyıb, 2016, s. 321). Türkçeye “sözlüksel bağlı morfeim” şeklinde tercüme edilebilir.

23. مورفيم حرّ: “Free morpheme” teriminin İngilizceden Arapçaya tercüme edilmesi ile oluşmuş vasfı terkiptir. Bir dilin sözcükleri olarak tek başına durabilen ve diğer morfeimlere eklenme ihtiyacı olmayan biçimbirimlerdir (eş-Şâyıb, 2016, s. 315) ve Türkçeye “serbest morfeim” şeklinde tercüme edilebilir.
24. مورفيم مقيد: “Bound morpheme” teriminin İngilizceden Arapçaya tercüme edilmesi ile oluşmuş vasfı terkiptir. Tek başına herhangi bir anlamı olmayan büyük bir ifadenin içerisinde anlama sahip olan biçimbirimdir (eş-Şâyıb, 2016, s. 315) ve Türkçeye “bağlı (mukayyet, sınırlı) morfeim” şeklinde tercüme edilebilir.

3.1.3. Tercüme Yoluyla Kurulan Nahvî Terimler Listesi

25. البرنامج الأدنى: “Minimalist program” teriminin İngilizceden Arapçaya tercümesi ile oluşmuş vasfı terkiptir. Dilbilimci Naom Chomsky tarafından ortaya atılan pragmatizm kavramı çerçevesinde oluşan yeni gramer teorisidir (‘Abâbne & ez-Za’bî, 2008, s. 117). Türkçeye “minimalist program” şeklinde tercüme edilebilir.
26. اللسانيات التطبيقية، اللغويات التطبيقية: “Applied linguistics” teriminin İngilizceden Arapçaya tercüme edilmesi ile oluşmuş vasfı terkiptir. Dil öğretimi, çeviri ve konuşma terapisi gibi dil çalışmalarının pratik uygulamaları ile ilgilenen dilbilim dalıdır (el-Fehrî, 1985, s. 32) ve Türkçeye “uygulamalı dilbilim” şeklinde tercüme edilebilir.
27. اللسانيات النفسية: “Psycholinguistics” teriminin İngilizceden Arapçaya tercüme edilmesi ile oluşmuş vasfı terkiptir. Psikoloji ve dilbilimini birleştirerek algı, hafıza, dikkat, öğrenme ve problem çözme süreçleri üzerine yoğunlaşan bilim alanı olup Türkçeye (el-Fehrî, 1985, s. 47) “dil psikolojisi” şeklinde tercüme edilebilir.
28. نظرية الأفضلية، نظرية المفاضلة: “Optimality theory” teriminin İngilizceden Arapçaya tercüme edilmesi ile oluşmuş idafî terkiptir. Gözlemlenen dil biçimlerinin ve çatışan kısıtlamaların optimal tatminden kaynaklandığını ileri süren dilsel bir model olup (‘Abâbne, 2018, ss. 24-25) Türkçeye “optimalite kuramı” şeklinde tercüme edilebilir.
29. النظرية القواعدية: “Grammer theory” teriminin İngilizceden Arapçaya tercüme edilmesi ile oluşmuş vasfı terkiptir. Tüm insanların dili edinme, geliştirme ve anlama konusunda doğuştan getirdikleri bir yeteneğe sahip olduklarını ileri süren bir teori olup (‘Abâbne, 2018, ss. 24-25) Türkçeye “gramer kuramı” şeklinde tercüme edilebilir.

3.1.4. Tercüme Yoluyla Kurulan Delâli ve Mu‘cemî Terimler Listesi

30. البنية السطحية: "Surface structure" teriminin İngilizceden Arapçaya tercüme edilmesi ile oluşmuş vasfı terkiptir. Bir dilde iyi biçimlendirilmiş bir ifadenin altında yatan mantıksal yapının irdelenmesi anlamına gelir ('Umâyra, 1997, s. 59) ve Türkçeye "yüzey yapı (bünye)" şeklinde tercüme edilebilir.
31. البنية العميقة: "Deep structure" teriminin İngilizceden Arapçaya tercüme edilmesi ile oluşmuş vasfı terkiptir. Bir ifadenin veya cümlenin öğelerinin altında yatan mantıksal ilişkiler olarak tanımlanır ('Umâyra, 1997, s. 58) ve Türkçeye "derin yapı (bünye)" şeklinde tercüme edilebilir.
32. التداولية: "la pragmatique" teriminin Fransızcadan Arapçaya tercüme edilmesi ile oluşmuş basit bir isimdir. Dil kullanımının evrensel yasalarını bulmayı ve dil kullanımı ile gerçekleşen iletişimde insanın yeteneklerini araştırmayı hedef alan bilim alanı olup ('Alevî, 2014, s. 32) علم استعمال اللغة şeklinde kullanımı da mevcuttur. Türkçeye "pragmatizm ve dil kullanma bilimi" şeklinde tercüme edilebilir.
33. السياق الديناميكي، السياق المتغير: "Dynamic contex" teriminin İngilizceden Arapçaya tercüme edilmesi ile oluşmuş vasfı terkiptir. İletişim sırasında siyakın değişebileceği üzerinde durur (el-Menâ', 2013, s. 38) ve Türkçeye "dinamik siyak ve değişken siyak" şeklinde tercüme edilebilir.
34. علم اللغة التاريخي، علم اللغة الدايريوني: "Historical linguistics" teriminin İngilizceden Arapçaya tercüme edilmesi ile oluşmuş ibarî terkiptir. Bir dilin aslını ve tarihsel süreç içerisindeki gelişmesini inceleyen bilim alanı olup ('Umâyra, 1997, s. 22) Türkçeye "tarihsel dilbilim ve art zaman ilmi" şeklinde tercüme edilebilir.
35. علم اللغة التقابلي: "Contrastive linguistics" teriminin İngilizceden Arapçaya tercüme edilmesi ile oluşmuş ibarî terkiptir. İki dil ya da lehçe arasındaki benzerlik ve farklılıkları araştıran uygulamalı dilbilim olup ('Umâyra, 1997, s. 20) Türkçeye "karşılaştırmalı dilbilim" şeklinde tercüme edilebilir.
36. علم اللغة المقارن، علم اللغة التزامني، علم اللغة السنكروني: "Comperative linguistics" teriminin İngilizceden Arapçaya tercüme edilmesi ile oluşmuş ibarî terkiptir. Farklı dil aileleri içerisinde yer alan dillerin birbirleriyle olan benzerlik ve farklılıklarını araştırmayı esas alan bilim alanı olup ('Umâyra, 1997, s. 23) Türkçeye "karşılaştırmalı dilbilim, art zamanlı dilbilim ve senkronik dilbilim" şeklinde tercüme edilebilir.
37. علم اللغة: "Linguistic" teriminin İngilizceden Arapçaya tercüme edilmesi ile oluşmuş idafî terkiptir. Dili biçimsel, yapısal ve işlevsel boyutu ile ele alan bilim alanıdır ('Abâbne & ez-Za'âbî, 2008, s. 11; Umâyra, 1997, s. 18). Arapçaya birden fazla şekille tercüme edilen "linguistic ya da linguistics" terimlerinin diğer tercüme şekilleri arasında "علم اللغة المعاصر، اللسانيات، اللغويات، علم اللسانيات، علم اللغويات، اللسانيات،" yer alır. Türkçeye "dil bilimi, modern dil bilim, filoloji ve dil ilmi" şeklinde tercüme edilebilir.

38. علم المفردات: “Lexicology” teriminin İngilizceden Arapçaya tercüme edilmesi ile oluşmuş idafi terkiptir. Arapçaya birden fazla şekilde tercüme edilen “lexicology” teriminin diğer tercüme şekilleri arasında “دراسة المفردات، معجمية، علم المعاجم النظري،” علم المعجم، علم دراسة الألفاظ، القاموسية، المعاجمية، صناعة المعجم، علم المعاجم، علم صناعة القاموسية” yer alır. Bir dildeki kelimelerin manasını, diğer kelimelerle olan ilişkisini ve çekimini inceleyen bilim alanı olup (‘Omar, 2009, ss. 20-21; el-Fehrî, 1999, s. 24) Türkçeye “leksikoloji, sözlükbilim, kelime bilim, teorik sözlükbilim, sözlük tasarımı, sözlük ilmi, uygulamalı sözlük ilmi, sözlük tasarım ilmi vb.” şekillerde tercüme edilebilir.
39. نحو النص: “Text grammar, text linguistics, linguistics of text” terimlerinin İngilizceden Arapçaya tercüme edilmesi ile oluşmuş vasfî terkiptir. Arapçaya birden fazla şekilde tercüme edilen bu teriminin diğer tercüme şekilleri arasında “علم اللغة، النصي، نظرية النص، علم النص، علم لغة النص، أجرومية النص، لسانيات النص، لغويات النص” yer alır. Tam ve kapsamlı bir yapıya sahip olan metnin bir dizi yasalar çerçevesinde bir araya geldiğini savunan bilim alanı olup (Zenîd, 2010, s. 31) Türkçeye “metin grameri, metin dilbilimi ve metnin dilbilimi” şeklinde tercüme edilebilir.
40. النظرية البراغماتية: “Pragmatic theory” teriminin İngilizceden Arapçaya tercüme edilmesi ile oluşmuş vasfî terkiptir. Anlamın elde edilebilmesinin duygusal gözlem yapılmasıyla mümkün olduğunu savunur (‘Abâbne & ez-Za‘bî, 2008, s. 99) ve Türkçeye “pragmatik kuramı” şeklinde tercüme edilebilir.
41. النظرية التوليدية التحويلية: “Generative and transformational grammar” teriminin İngilizceden Arapçaya tercüme edilmesi ile oluşmuş idafi terkiptir. Dilin zihinde gerçekleşen aklın bir ürünü olduğunu ve etkisinin seslerde, kelimelerde ve cümlelerde ortaya çıktığını savunur (‘Umâyra, 1997, s. 55) ve Türkçeye “üretimsel dönüşümlü dilbilgisi” şeklinde çevrilebilir.

3.2. Ta‘rîb ve Dahîl Yolu ile Arapçaya Kazandırılan Dil Terimleri

Arap dilbilimcilerden İbn Manzûr ve el Cevâlîki (الجواليقي, ö. 1312) başta olmak üzere çoğu dilbilimci Arapçaya diğer dillerden giren kelimelerin tamamını mu‘arrab (المعرب), ta‘rîb (التعريب), a‘cemi (الأعجمي), iktirâd (الاقتراض), isti‘âre (الاستعارة), dahîl (الدخيل) ve muvelled (المولّد) başlıkları altında isimlendirmiş ve aralarındaki farka değinmemiştir (el-Hamzâvî, 2007, s. 19; Zâzâ, 2002, s. 58; el-Cevâlîkî, 1990, s. 59). Buna mukabil modern Arap dilbilimcilerinden Ahmed Teymûr Bâşâ (أحمد تيمور باشا) ve Halîm Demûs (حليم دموس) bu terimleri iki ana gruba² ayırmıştır. İlk grupta el-mu‘arrab, ta‘rîb ve el-a‘cemi’yi bulunmaktadır ve bu terimler aynı manaya işaret etmektedir. İkinci grupta iktirâd, ed-dahîl, isti‘âre ve muvelled bulunmaktadır ve bu terimler de dâhil oldukları grup içinde aynı anlamı taşımaktadır. Bu çerçevede, ta‘rîb kaynak dildeki kelimenin hedef

2 İlk ve ikinci grupta yer alan kelimeler kendi içlerinde aynı anlama sahip olduklarından birbirlerinin yerine kullanılabilmektedir.

dile ses ya da hareke değişikliği, ziyadesi ya da noksanlığı gibi hususiyetler çerçevesinde alınmasıdır. Bir diğer ifade ile Arapçanın dil yapısına gerek sarf düzeyinde (vezin) gerekse ses düzeyinde (nutuk) uydurularak alınan kelimeler, Arapça görünümünde ya da karakterinde alıntılanmaktadır (Kanîbî, 1991, s. 95). Dahil ise Arapçaya kaynak dildeki hali ile herhangi bir değişikliğe uğramadan alıntılanan yabancı kelimeler olup Arap veznine ve sarfı çekimine yabancıdır (Bûbû, 1982, s. 42; Zâzâ, 2002, s. 63).

Ta'rib ve Dahil Arap dili için yeni bir olgu olmayıp İslamiyet'ten önce de emsallerine rastlanır. Buna örnek olarak cahiliye dönemi şairlerinin şiirlerinde yer alan mu'arrab kelimeler verilebilir. Bu şairler arasında Farsça kelimelere şiirlerinde yer veren 'Adî bin Zeyd (عدي بن زيد) ve el A'şû (الأشعش) yer alır. İlâveten Kuran-ı Kerim ve hadis-i şeriflerin içerisinde de ta'rib yoluyla oluşturulmuş kelimelerin varlığından söz edilir ('Abdu'l-'Azîz, 1998, ss. 9-22). Klasik Arap dilbilimcilerinden Sîbeveyh'e göre ta'rib yoluyla elde edilmiş kelimelerin tespitinde kullanılan bazı ipuçları mevcuttur. Bunlar arasında Arap veznine, ses yapısına ve harflerine muhalefet, dört ya da beş kökten oluşan ve içerisinde "ج، ق، ص" harflerini barındıran kelimeler ve içerisinde "ر، ن، ل، ف، ب، م" harflerini barındıran kelimeler yer alır. Buna mukabil modern Arap dilbilimcileri Ta'rib'in tespit edilmesinde es-sema' (السماع) 'yı kullanan eski dilbilimcilerin aksine kıyâs (القياس) temel olarak klasik dilbilimcileri yabancı dil bilmede ve Sâmi dillerini araştırmada yetersiz bulurlar (Bûbû, 1982, ss. 79-86) .

3.2.1. Ta'rib Yoluyla Kurulan Savtî Terimler Listesi

42. "ال-" takısı ve "الفون، الفون، الفونات، فونات" "Allaphone" teriminin İngilizceden Arapçaya "ال-" takısı ve "ات-" çoğul takısı dahil edilmesi ile oluşmuş basit bir isim ve ta'ribdir. Phoneme terimi ile Allaphone terimi aynı anlama gelse de farklı şekilde Arapçaya kazandırılmış dil terimleridir. İlk terim İngilizceden Arapçaya tercüme yolu ile kazandırılırken ikinci terim ta'rib yolu ile kazandırılmıştır. Genellikle herhangi bir manaya sahip olmayan en küçük ses birim anlamına geliyor olup ('Abâbne, 2019, s. 10) Türkçeye "alafon" ya da "ses birimsel değişken" şeklinde tercüme edilebilir.
43. البروسودات، البروسوديمات، البروسودات: İngilizce "Prosodies" teriminin Arapçaya "ال-" takısı ile "ات-" çoğul takısının dahil edilmesi ve İngilizcede yer alan "p" sesinin Arapça "ب" sesine çevrilmesiyle oluşmuş basit bir isim ve ta'ribdir. Mana olarak vurgu, tonlama, nağme, uzunluk ve ses aralığına işaret eder (eş-Şâyib, 2016, s. 134) ve Türkçeye "bürün birimler" şeklinde tercüme edilebilir.
44. الفاريغون: İngilizce "Variphone" teriminin Arapçaya "ال-" takısı eklenerek alıntılanması ile oluşmuş basit bir isim ve ta'ribdir. Daniel Jones'un serbest fonem için kullandığı terim olup ('Omar, 1997, ss. 262-263) Türkçeye "birbirinin yerine kullanılan ses" şeklinde tercüme edilebilir.
45. فونيميكس، فونتكس، فونتكس، فونيميكس، فونيميكس: İngilizce "phonetics" teriminin Arapçaya "ال-" takısı dahil edilmesiyle alıntılanmış basit bir isim ve ta'ribdir. "فونيميكس، فونتكس، فونتكس، فونيميكس، فونيميكس" "ال-" takısı dahil edilmesiyle alıntılanmış basit bir isim ve ta'ribdir.

”فونيماتيكس” kullanımlarında İngilizce aslında olmayan sesler eklenerek terim Arapça ses yapısına uydurulmaya çalışılmıştır. Belirli bir dilin sesleri üzerinde çalışmayı esas alan bu bilim alanı (‘Omar, 1997, s. 69) Türkçeye “fonetik” ya da “ses bilgisi” şeklinde tercüme edilebilir.

46. الكيموجراف: İngilizce “kymograph” terimi Arapçaya “ال-” takısı eklenerek ve İngilizcede yer alan “g” sesinin “ج” sesine çevrilmesiyle alıntılandığı basit bir isim ve ta’rîbdir. Ses bilimi alanında kullanılan bir ses desibel ölçüm aleti olup (‘Omar, 1997, s. 56) Türkçeye “kimograf” ya da “ses titreşim ölçüm aleti” şeklinde tercüme edilebilir.

3.2.2. Ta’rîb Yoluyla Kurulan Sarfî Terimler Listesi

47. الألومورف: İngilizce “allomorph” teriminin Arapçaya “ال-” takısı eklenerek dâhil edilmesi ile oluşmuş basit bir isim ve ta’rîbdir. Anlamı değiştirmeyen ses birim olup (eş-Şâyıb, 2016, s. 313) Türkçeye “alt biçimbirim, biçimdeş ya da biçimbirimcik” şeklinde tercüme edilebilir.
48. الفونولوجيا الصرفية، الفونيم الصرفي: İngilizce “Morphological Phonology” teriminin Arapçaya ilk kelimeye “ال-” takısı eklenerek ta’rîb edilmesi ve ikincinin de tercüme edilmesiyle olmuş vasfî terkiptir. Ses bilim ve sarf ilminin birbirleri ile olan ilişkisi üzerine yoğunlaşan bilim dalı olup (‘Abdu’l-Cel’îl, 1998, s. 30) Türkçeye “fonetik morfoloji” şeklinde tercüme edilebilir.
49. المورف: İngilizce “morph” teriminin Arapçaya “ال-” takısı eklenerek dâhil edilmesiyle oluşmuş basit bir isimdir ve ta’rîbdir. Sözlük bilimsel işlevi olan ve daha küçük parçalara bölünemeyen ses birim olup (eş-Şâyıb, 2016, s. 312) Türkçeye “morfem” şeklinde tercüme edilebilir.
50. مورفونولوجي: İngilizcedeki “morpho-phonology” teriminin Arapçaya kelimenin aslında çift ses olarak yer alan “ph” seslerinden birinin düşürülmesi ile alıntılanmış basit bir isim ve ta’rîbdir. Morfoloji ve fonoloji bilim alanlarının birleşmesiyle oluşan dilbilim dalı olup (‘Omar, 1997, s. 70; ‘Abdu’l-Cel’îl, 1998, s. 30; ‘Umâyra, 1997, s. 30) Türkçeye “morfo fonolojisi, biçimsel ses dizimi” şeklinde tercüme edilebilir. Bu terimin Arapçadaki bir diğer kullanım şekli arasında المورفونيم ve المورفونيم de bulunmaktadır. İngilizce “morphoneme” şeklinde kullanılan teriminin Arapçaya “ال-” takısı eklenerek dahil edilmesiyle oluşmuş basit bir isim ve ta’rîbdir.
51. المورفيمات: İngilizce “morpheme” teriminin Arapçaya “ال-” takısı ve “ات” çoğul takısının eklenmesi ile oluşmuş basit bir isim ve ta’rîbdir. Bir konuşmadaki en küçük gramer birimi olup (Hassân, 1974, s. 170) Türkçeye “morfem” ya da “biçimbirim” şeklinde tercüme edilebilir. İlâveten monemes terimi de morpheme anlamında kullanılmaktadır (eş-Şâyıb, 2016, s. 309). مونيمات terimi İngilizce “monemes” teriminde bulunan “es” çoğul ekinin Arapçada “ات” çoğul eki ile ifade edilmesiyle oluşmuş basit bir isim ve ta’rîbdir.

3.2.3. Ta‘rîb ve Dahîl Yoluyla Kurulan Nahvî Terimler Listesi

52. برامترات: İngilizce “parameters” teriminin Arapçada “ب” sesi ve “ات” çoğul ekinin eklenmesi ile oluşmuş basit bir isim ve ta‘rîbdir. Bir dilden başka bir dile yapılan değişim kabiliyeti manasına gelmekte olup (el-Fehrî, 1985, s. 43) Türkçeye “parametreler” ya da “değişkenler” şeklinde tercüme edilebilir.
53. الفيلولوجيا: 37. maddede izah edilen terim ile aynı manada kullanılan bu terimlerden ilki İngilizce “philology” teriminin Arapçaya herhangi bir değişikliğe uğramadan dahîl yoluyla basit bir isim şeklinde girmesiyle oluşmaktadır. “الفيلولوجيا” ise kelimenin aslında yer almayan “ال” takısının kelimenin başına eklenmesiyle oluşturulmuş basit bir isim formundaki ta‘rîbdir.

3.2.4. Ta‘rîb ve Dahîl Yoluyla Kurulan Delalî ve Mu‘cemî Terimler Listesi

54. البراغماتية: Fransızca “la pragmatique” teriminin Arapçaya “ال” takısı ve “ب” sesinin eklenmesiyle oluşan basit bir isim ve ta‘rîbdir. Madde 32 de işlenen terim ile aynı manada kullanılmakta olup Türkçeye “pragmatizm” şeklinde tercüme edilebilir.
55. الدياكرونية: İngilizce “Diacronism” teriminin Arapçaya “ال” takısı eklenmesi ile alıntılanmış basit bir isim ve ta‘rîb olup 34. maddede izah edilen terim ile aynı manada kullanılmaktadır.
56. الساكنرونية: İngilizce “Synchronic” teriminin Arapçaya “ال” takısı eklenmesi ile alıntılanmış basit bir isim ve ta‘rîb olup 36. maddede izah edilen terim ile aynı manada kullanılmaktadır.
57. السياتيم: Fransızca “semanteme” teriminin Arapçaya “ال” takısı ve “ياتيم” hecesinin eklenmesi ile oluşmuş basit bir isim ve ta‘rîbdir. السيماتيك، السيمانطيقا ise İngilizce “semantic” teriminin Arapçada “ال” takısı ve ilave bir ses olarak “ا” eklenmesi ile oluşmuş basit bir isim ve ta‘rîbdir. Bir dilde yer alan kelimelerin anlamını araştırıp inceleyen bilim alanı olup (Hassân, 1974, s. 240) Türkçeye “anlambilim” ya da “semantik” şeklinde tercüme edilebilir.
58. اللكسيكوغرافي: İngilizce “lexicography” teriminin Arapçada “ال” takısı ve “غ” sesinin eklenmesi ile oluşmuş basit bir isim ve ta‘rîb olup madde 38 de izah edilen terim ile aynı manada kullanılmaktadır.
59. اللكسيم: Fransızca “lexeme” teriminin Arapçada “ال” takısı ve “سيم” hecesinin eklenmesi ile oluşmuş basit bir isim ve ta‘rîbdir (Alî, 2007, s. 17). Mecaz manasına gelmekte olup Türkçeye de aynı şekilde tercüme edilebilir.
60. ميتافوري: Fransızca “metaphorai” teriminin Arapçaya olduğu gibi alınması ile oluşmuş basit bir isim ve dahîldir. Mecazi anlam kastedilmekte olup (‘Alevî, 2014, s. 256) Türkçeye de aynı şekilde tercüme edilebilmektedir.

الصوتية، الصوتية، الصوتية ile de tercüme yolu ile kazandırılması verilebilmektedir. Bir diğer örnek ise Türkçede pragmatizm şeklinde karşılık bulan “علم استعمال، التداولية، البراغمية” terimlerinde görülmektedir. İlk iki terim Arapçaya tercüme yolu ile kazandırılırken sonuncusu ta’rib yolu ile kazandırılmıştır. Bu durum da özel alan sözlüklerinde terim sıralamasının yapımını zorlaştırmakta ve aynı terimin pek çok kez izah edilmesiyle de tekrara düşmesine neden olmaktadır.

Kaynakça

- ‘Abâbne, Y. -& ez-Za‘bî, Â. (2008) *‘İlmu’l-luğati’l-mu‘âsıra: Mukaddimât ve Tatbikiyyât*. Dâru’l-kutubu’s-sekâfi.
- ‘Abâbne, Y. (2018). *el-Luğatu’l-‘Arabiyyeti beyne’l-kavâ‘idiyyeti ve’l-mutabakkî fi dav’i Nazariyyeti’l-efdalîyye*. Dâru’l-kutubi’s-sekâfi.
- ‘Abâbne, Y. (2019). *es-Sarfu’l-‘Arabi’t-tahlîli (Nazariyyât Mu‘âsıra)*. Dâru’l-Kutubi’s-Sekâfi.
- ‘Abâbü, N. (2016). el-Me‘âcimu’l-mutehassasa ‘Ardun Nemûzeciyyun. (*Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*). Tilmisan: Câmi’a Eba Bekr.
- ‘Abdu’l-‘Aziz, M. H. (1998). *ta’rib fi’l-kadîmi ve’l-hadîsi ma’a Ma‘âcimi’l-elfâzi’l-‘Arabiyye*. Dâru’l-Fikri’l-‘Arabî.
- ‘Abdu’l-celîl, ‘A. (1998). *‘İlmu’s-sarfi’s-savtî*. Cami’a âl Albeyt.
- ‘Abdu’t-tevvâb, R. (1997). *et-Tatavvuru’l-luğavî*. Mektebetu’l-hâncî.
- ‘Alevî, H. ‘Î. (2014). *et-Tedâviliyyât: ‘İlmun İsti’mâli’l-luğa*. ‘Âlemu’l-kutubui’l-hadîs.
- ‘Alî, M. (2007). *el-Ma‘nâ ve Zılâlî’l-ma‘nâ Enzimâtî’l-delâle fi’l-‘Arabiyye*. Dâru’l-medâri’l-islâmî.
- ‘Anânî, M. (2000). *Fennü’t-terceme*. el-Misriyyetu’l-Âlemiyye.
- ‘Omar, A. M. (1997). *Dirâsetu’s-savtî’l-luğavî*. ‘Âlemu’l-kutub.
- ‘Omar, A. M. (2009). *Sinâ’atu’l-mu‘cemi’l-hadîs*. ‘Âlemu’l-kutub.
- ‘Umâyra, H. ‘A. (1997). *Fi Nahvi’l-luğati ve Terâkibuhâ: Menbec ve’t-tatbîk*. ‘Âlemu’l-ma‘rife.
- Ebü Zenîd, ‘O. (2010). *Nahvu’n-nas: İtâr Nazarî ve Dirâsât Tatbikiyye*. ‘Âlemu’l-kutubi’l-hadîs.
- Enîs, İ. (1984). *Delâletu’l-elfâz*. Mektebetu’l-Ancelo.
- Ardûdârî, M. İcrâ’âtü’t-tercemeti va İstrâticiyyât va Esâlib. *Câmi’atu’l-melik Sa‘ûd*. https://faculty.ksu.edu.sa/sites/default/files/%20%D8%A7%D9%84%D8%AA%D8%B1%D8%AC%D9%85%D8%A9%20%D9%88%D8%A7%D8%B3%D8%AA%D8%B1%D8%A7%D8%AA%D9%8A%D8%AC%D9%8A%D8%A7%D8%AA%D9%87%D8%A7%20%D9%88%D8%A7%D8%B3%D8%A7%D9%84%D9%8A%D8%A8%D9%87%D8%A7_4.pdf adresinden alındı.
- Bûbü, M. (1982). *Eserü’d-dahili ‘ale’l-‘Arabiyyeti’l-fushâ fi ‘Asri’l-ibticâci*. Vuzâratu’s-sekâfe.
- Burman, A. (2010). *et-Terceme ve’l-harf ev Makâmi’l-bu’d*. (Çev. ‘İzzed-Dîn el-Hitâbî), Merkez Dirâsâtî’l-vihdeti’l-‘Arabiyye.
- el-Cevâlîkî, E. M. (1999) *.el-Mu‘arrâb mine’l-ke’lâmi’l-a‘cemi ‘alâ hurûfi’l-mu‘cem*. (Thk. F. ‘Abdu’r-Rahîm), Dâru’l-Kalem.
- el-Fehrî, ‘A. (1985). *el-lisâniyyât ve’l-luğati’l-‘Arabiyyeti Numâzic Terkibiyyetin va Delâliyyetin*. Dâr Tobkâl.
- el-Fehrî, ‘A. (1999). *el-Mu‘cemu’l-‘Arabi: Numâzic Tablîliyye Cedîde*. Dâr Tobkâl.

- el-Ferâhîdî, H. (1988). *Mu'cemu'l-âyn*. (Thk. Mehdi el-Mahzûmî-İbrâhîm es-Semârâ'i), Müessesetu'l-'a'lemî lilmatbû'ât.
- el-Feyrûz Â. (2009). *el-Kâmûsu'l-muhîr*. (Thk. Muhammed Na'im el-'Urkûsî), Müessesetu'r-Risâle.
- el-Hamzâvî, R. M. (2007) *Devru't-ta'rib fî Tatavvuril-luğati'l-'Arabîyye: Terkiyyetu'l-'Arabîyye fî Tunûs*. ed-Dâru'l-Tunûsiyye.
- el-Hûrî, Ş. (1989). *Dirâsât fî't-tercemeti ve'l-mustalahi ve't-ta'arib*. Dâr Talâs li'l-dirâsati ve't-tercemeti ve'n-neşr.
- el-Kâsimî, 'A. (2008). *Mukaddime fî 'İlmi'l-Mustalah*. Mektebe Lübnân.
- el-Menâ', F. 'A. (2013). *es-Siyâku ve'l-ma'nâ Dirâseti Esâlibi'l-nahvi'l-'Arabî*. Mü'essetu's-siyâb.
- er-Reşdî, A. & Bakşâ, 'A. (2016). *et-Terceme ve'l-mustalahul-lisânî*. 'Âlemu'l-Kutubi'l-Hadis.
- es-Sekkâki. (2000). *Miftâhu'l-'ulûm*. (Thk. 'Abdu'l-hamîd Hindâvî), Dâru'l-kutub.
- es-Suyûtî. (1996). *el-Mezher fî 'Ulûmil-luğati va Envâ'iha*. (Thk. Halil 'İbrâhîm Cefâl), Dâr İhyâ lil turâsî'l-'Arabî.
- eş-Şâyib, F. H. (2016). *Muhâdarât fî'l-lisâniyyât*. 'Âlemu'l-kutubi'l-hadis.
- ez-Zerkân, M. 'A. (1988). *el-Cuhûdu'l-luğaviyyeti fî'l-mustalahi'l-hadis*. Menşûrât İttihâdî'l-kutubi'l-'Arab.
- ez-Zevînî, 'A. (2010). el-Bahsu'l-luğavî fî Dirâsâtî'l-müsteşrikîni'l-Almân Enmûzecen. (*Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*). Irak: Câmi'atu'l-Kûfe.
- Fâyd, V. K (2004). *el-Mecâmi'u'l-luğaviyyeti'l-'Arabîyyeti ve Kadâyâ'l-luğa min'n-neş'eti ilâ evâhiri'l-karni'l-îşrin*. Dâr 'Âlemi'l-kutub.
- Fecr, M. (2010). Marâhil zuhûrî'l-mu'cemui'l-'Arabî'l-muhtas. *Mecelle Mecma'u'l-luğati'l-'Arabîyye*, 58(2), 501-511.
- Haffâr, 'Î. (2013). Davâbitu's-sinâ'ati'l-mu'cemiyeti fî'l-ma'âcimi'l-mutehassasa. *Mecelletu't-ta'rib*, 23(44), 21-36.
- Hassân, T. (1974). *Menâhîcu'l-bahsi fî'l-luğa*. ed-Dâru'l-beydâ'.
- Hicâzî, M. F. (1993). *el-'Ususu'l-luğaviyyeti li 'İlmi'l-mustalah*. Mektebe Ğarib.
- İbn Fâris. (1974). *Mu'cem Mekâyîsu'l-luğa*. ed-Dâru'l-Beydâ'.
- İbn Manzûr. (1414h.). *Lisânu'l-'Arab*. 12. Cilt. Dâr Sâdır.
- Kanîbî, H. S. (1991). *Dirâsât fî Têşîli'l-mu'arrabât ve'l-mustalah min hilâl Dirâse: Tabkik Ta'ribi'l-kelîmeti'l-a'cemî li İbn Kemâl Bâşâ*. Dâr 'Ammâr.
- Kâsım, Y. İ. (2015). *Mu'arrab ve'd-dahil fî'l-'Arabîyyeti dirâse fî Tâci'l-'arûs lil Zebîdî*. 'Âlemu'l-kutubi'l-hadis.
- Kerzâbî, F. (2015). Vâkı'u'l-mustalahi'l-'ilmî beyne't-tercemeti ve't-ta'rib: Tercemetu'l-mustalahi't-tıbbî mine'l-Frensiyyeti ilâ'l-'Arabîyyeti. (*Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*). Tilmisan: Câmi'a Tilmisan.
- Leşheb, H. (2010). el-Mu'cemu'l-'Arabî'l-hadis beyne'l-taklîdî ve't-tecdîd: el-mu'cemu'l-vasît numûzecen. (*Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*). Setîf: Câmi'a Ferhân 'Abbâs.
- Mer'î, 'A. (2016). *el-Mustalahu's-savtî inde 'Ulemâ'il-'Arabîyyeti'l-kudemâ*. 'Âlemu'l-kutubi'l-hadis.
- Meşrî, M (2016). Eseru't-terceme ve't-ta'rib fî İstihdâsi Delâleti'l-elfâzi min hilâl "Mu'cemi'l-luğati'l-'Arabîyyeti'l-mu 'âsara li 'Ahmed Muhtar Omar. (*Yayımlanmamış Doktora Tezi*). Kasantine: Câmi'atu'l-İhva Montôri.

- Mezîti, S. (2017). 'Eseru't-tercemeti ve't-ta'ribi fî İstihdâsi Delâleti'l-elfâzi min hilâl "Mu'cemu'l-luğati'l-'Arabiyyeti'l-mu'âsara li Ahmed Muhtar Omar. (*Yayımlanmamış Doçentlik Tezi*). Kosantine: Câmi'atu'l-'ihvati Montôri.
- Nassâr, H. (1988). *el-Mu'cemu'l-'Arabî Neş'etihi vatatavvurihi*. Dâr Mısır Liltba'a.
- Râşide, Ş.& Zagâd, L. (2012). el-Me'âcimu'l-'Arabiyyeti'l-Kadîmeti Dirâse fî'l-envâ'i ve'l-menâhic. (*Yayımlanmamış Lisans Tezi*). el-Bôyra: Câmi'a Ekli Mohand olhâc el-Bôyra.
- Sîbeveyh. (1982). *el-Kirâb*. (Thk. 'Abdu's-selâm Muhammed Hârûn), 4. Cilt. Mektebetu'l-Hancî.
- Şernân, S. (2013). *İşkâliyyetu Tercemeti'l-mustalahâti'l-'ilmiyyeti fî'l-me'âcimi'l-muhtassati*. Dâr Hûme.
- Takâbcî, S. (2019). el-âliyyâtu'l-luğaviyyeti'l-mu'temedi fî siyâğati'l-mustalahâti'l-lisâniyye. *Mecelletu'l-luğati'l-'Arabiyye*, 21(44), 109-130.
- Vâfi, 'A. 'A. (2004). *Fıkhu'l-luğâ*. Nahda Mısır.
- Vağlîsi, Y. (2008). *İşkâliyyetu'l-mustalah fî'l-bitâbi'l-nakdi'l-'Arabi'l-cedid*. ed-Dâru'l-'Arabiyyeti lil 'ulûm.
- Vehbe, V. & el-Mühendis, K. (1984). *Mu'cemu'l-mustalahâti'l-'Arabiyyeti fî'l-luğati ve'l-'edeb*. Mektebe Lübnân.
- Yâkût, M. S. (2002). *Me'âcimu'l-mevdû'âti fî Div'i 'ilmi'l-luğati'l-hadîs*. Dâru'l-ma'rife.
- Zâzâ, H. (2002). *Kelâmu'l-'Arab: min Kadâyâ'l-luğati'l-'Arabiyye*. Dâru'l-nahdati'l-'Arabiyye.
- Zeyvân, F. Sînâ'atu'l-mu'cemi inde'l-luğaviyyîn Kadîmen va Hadîsen: Bahs fî'l-Husûsiyyât. *Mecelletü'l-luğat -Mü'essesetu'l-luğati's-sekâfe*: <https://allugah.com/?p=38>. adresinden alındı.